

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ТА СЛІВ-РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ АЛЕССАНДРО БАРІККО «ШОВК»

У статті подано порівняльний перекладознавчий аналіз відтворення власних назв та слів-реалій в українському та російському перекладах роману Алессандро Барікко «Шовк», проаналізовано прийоми та стратегії перекладу зазначених компонентів першотвору.

Ключові слова: власна назва, слово-реалія, переклад, стратегія перекладу, перекладознавчий аналіз.

Художній текст – це багаторівневе утворення, яке формується за рахунок складної системи художніх засобів і прийомів. Одним із них є використання власних назв, що часто дає змогу надати твору певного колориту, символіки тощо. Тож ономастикон стає важливим для розуміння концептосвіту, оскільки власні назви часто допомагають окреслити ідейно-естетичну концепцію письменника. Аналіз функціонально-семантичних та комунікативно-прагматичних властивостей онімів у системі вербальних знаків твору свідчить про цілеспрямований вибір автором тієї чи іншої власної назви, що, як слушно зазначає А. Мойсієнко, дає йому змогу не тільки визначити національну належність персонажів, але й акцентувати на соціальній конотації та досягти певного ефекту в організації звукової палітри тексту [5, 219]. Письменник може не лише використовувати вже готові одиниці ономастикону, а й шляхом оригінальних словотворчих пошуків створювати нові назви, що відповідають його задуму. Значний внесок у царину літературної ономастики зробили С. Влахов, С. Флорін, В. Виноградов, С. Веселовський, П. Флоренський, О. Чередниченко, Ю. Карпенко, Є. Отін, А. Лосєв, А. Мойсієнко, Ю. Рілов, В. Бондалєтов, Г. Ковальов, С. Бортолами, К. Бортолоццо, Е. де Фелічі, А. Макантоніо, В. Тартамелла та ін. Однак попри тривалу традицію вивчення, окремі аспекти функціонування онімів у художньому тексті лишаються малодослідженими, тому що мовно-функціональні властивості онімів дуже широкі, оскільки не вичерпуються його дослідженням на рівні національної мови, ідіолекту окремого автора чи слова [5, 210].

Оскільки система онімів – важливий інструмент реалізації авторського задуму, то для перекладознавства **актуальним** є вивчення особливостей її відтворення в перекладі художнього тексту. Збереження символіки та колориту власних імен – важливий аспект роботи над перекладом твору, тому що неадекватне їх відтворення значною мірою може спотворити текст і зробити імпліцитний зміст, закладений автором, незрозумілим для читача.

У цьому руслі цікавим є дослідження адекватності та способів відтворення в російському та українських перекладах ономастикону творів Алессандро Барікко (зокрема в романі «Шовк»), що є **метою** пропонованої статті. Відтворення онімного простору творів Барікко в перекладах ще не був предметом спеціального дослідження, хоча, як неодноразово зазначав сам автор, зокрема на зустрічах зі своїми читачами, оніми є важливим компонентом архітектоніки його творів. Тому докладне дослідження цієї проблеми дасть змогу, виявивши недоліки та досягнення перекладачів у збереженні унікальності ономастикону аналізованого твору, з'ясувати оптимальні стратегії й тактики його перекладу, що є важливим з огляду на непослідовність перекладачів творів А. Барікко у роботі з власними назвами.

На думку О. Чередниченка, “відтворення національного ономастикону засобами іншої мови залежить від характеру контактів мови-держави з мовою перекладу, а також традицій перекладання” [6, 211]. І хоча традиційно переклад власних назв зводять переважно до транскрипції або транслітерації, нерідко можна натрапити на перекручення чи “денаціоналізацію” власних імен перекладачами.

Антропонімикон творів Алессандро Барікко репрезентований переважно іменами реальними і часто вживаними, що міцно увійшли до ономастичної підсистеми відповідної мови, зокрема французької, й основна їхня роль (крім власне репрезентаційної) – створення відповідного національного колориту. При цьому такі імена позначають персонажів вигаданих [3]. Однак окремі антропоніми є доволі рідкісними й загадковими щодо свого походження. У таких іменах можна знайти приховану вказівку на особливості характеру персонажа. Наприклад, походження імені Бальдабью доволі незрозуміле, водночас загадковою стала його поява у містечку Лавіледью та несподіваним – успіх шовкової справи. Окремі імена виконують функцію характеристики персонажів. Але зрозуміти це можна тільки в тому разі, якщо досконало володіти відповідною мовою. Так, наприклад, ім'я Гара Кей є транслітерацією японського 原系, що перекладається як «оригінальна система» (і справді, світ, до якого належить персонаж із цим іменем, є унікальним, неповторним і незрозумілим у сприйнятті головного героя Ерве Жонкура, таким, що живе за своїми, особливими правилами). Топонімикон творів окреслює реальний часопросторовий континуум: шовковий шлях від Франції до Японії. Водночас назви окремих населених пунктів є вигаданими самим автором. Так, містечко Лавіледью є витвором фантазії автора. Але Барікко прагне до показу умовності

межі реальності та авторської фантазії, художнього домислу. Тому він зазначає, що вже після виходу роману отримав листа від мешканця міста з такою назвою, і в історії цього міста важливу роль відіграло шовкопрядство [1, 349]. Є у творі і прецедентні імена та назви (Флобер, «Саламбо»), мета вживання яких полягає не стільки в називанні широковідомих персоналії або твору, а в художньо-естетичному маркуванні тексту, визначенні світоглядних орієнтирів автора.

Серед прецизійних одиниць оповідання «Шовк» можна виокремити: **імена реально-історичних осіб** однієї часово-просторової площини (*Flaubert* – Флобер – Флобер, *Abramo Lincoln* – Лінкольн – Лінкольн, *il commodoro Matthew C. Perry* – Метью К. Перрі – Метью К. Перрі), **заголовки літературних творів** (*Salammbô* – Саламбо – Саламбо), **реальні топоніми** (*Waterloo* – Ватерлоо – Ватерлоо, *baiadi Yokohama* – затока Йогогама – бухта Йогогама), **топоніми власного творення** як назви реальних місць розгортання подій (*Lavilledieu* – Лявільдьйо – Лавільдьє).

Порівняльний перекладознавчий аналіз відтворення власних назв роману А. Барікко «Шовк» засвідчує, що і російський, і українські перекладачі, дбаючи про максимальну відповідність перекладу першоджерелу, вдаються до прийому **транслітерації** (відтворення графічної форми запозиченого імені), наприклад: *Baldabiu* – Бальдаб'ю – Бальдаб'ю, *Verdun* – Верден – Верден, *Matthew C. Perry* – Метью К. Перрі – Метью К. Перрі, *Hervé Joncour* – Ерве Жонкур – Эрве Жонкур, *Flaubert* – Флобер – Флобер, *Lincoln* – Лінкольн – Линкольн, *Hélène* – Елен – Элен, *Jean Berbeck* – Жан Бербека – Жан Бербек, *Waterloo* – Ватерлоо – Ватерлоо, *Juan Benitez* – Хуан Бенітес – Хуан Бенитес, *Hara Kei* – Хара Кей – Хара Кэй. Однак дещо неточною видається транслітерація *Hara Kei* в українському перекладі (*Хара Кей*). Відповідно до сучасного українського правопису, літера *h* зазвичай передається як *г*, тож українська транслітерація мала би бути *Гара Кей*. Трапляється також в українських перекладах транслітерація цього імені як *Ара Кей*. Така інтерпретація не відповідає особливостям орфоєпії японської мови, на яку мав би орієнтуватися перекладач, адаптуючи ім'я японського походження. В японській мові відповідний задньоязиковий звук реалізується чітко. Можна припустити, що перекладачка орієнтувалася на італійську правописну традицію (оскільки переклад здійснено з італійської), у якій літера *h* не має звукового значення, або ж на французьку (відповідно до якої *h* також не вимовляється), оскільки події роману розгортаються здебільшого у Франції.

Крім транслітерації, перекладачі вдаються до **підбору відповідників** у цільовій мові, наприклад: *Abramo* – Авраам – Авраам, *Philippe* – Філіп – Филипп. Тож загалом в українському та російському перекладах роману «Шовк» перекладачі вдалися до традиційних способів відтворення ономастико ну першоджерела, однак в окремих випадках усе ж виникають певні неточності. Це пов'язано з тим, що відтворення власних назв “стає перекладацькою проблемою, коли це ім'я має значення, повідомляє або натякає на щось, відоме читачеві оригіналу, але невідоме читачеві перекладу” [2, 11]. У романі А. Барікко «Шовк» подібні питання виникають у зв'язку з перекладом імен католицьких святих. Сучасним українським і російським читачам ці імена можуть бути знайомі, але здебільшого вони не знають тих подробиць життій цих святих, які відомі більшості читачів-європейців. Зокрема це пов'язано з різницею у віросповіданні, оскільки православні і католики мають певні відмінності в списках канонізованих святих. Тому при згадці в тексті імені певного католицького святого у православного читача може й не виникнути того образу, що й у читача першоджерела роману Барікко: *Baldabiu alzò la canna del suo bastone puntando la oltre i tetti di Saint-August* – Бальдаб'ю підняв свого ціпка з тростини і показав ним за дахи **Сент-Огюста** – Бальдаб'ю підняв палку, направив її поверх церкви **Святого Огюста**. Обидва перекладачі вдалися до стратегії очуження в перекладі назви церкви, хоча виявляється вона різною мірою. Оними, що зазнали лише транслітерації, зберігають колорит відповідної країни, свою національну своєрідність, а отже, надають текстові певного забарвлення. Тож в українському варіанті перекладач транслітерує першу частину, зберігаючи її подібність до вихідної назви (*Сент*). У російському перекладі ця назва зазнала часткового одомашнення (при повному вона б звучала як Святий Августин (за православною церковною традицією)) або Святий Август (за католицької церковною традицією)), що виявляється в перекладі першої частини (*Святий*). Друга ж частина назви відтворює французьку вимову (*Огюст*). Оскільки події роману відбуваються у Франції, то таке відтворення власної назви дає змогу зберегти місцевий колорит. В українському варіанті перекладач не лише не зберіг цю інформацію, а й не надав власному імені іноземного звучання на французький манер. В іншому українському перекладі при транслітерації цієї назви як *Сен Август* перекладачка зберігає особливості французької вимови, відтворюючи першу частину *Сен* (кінцевий приголосний у французькій мові не вимовляють), але натомість у перекладі другої частини також вдалася до тактики очуження, подавши її за католицькою церковною традицією (*Август*).

Наступний приклад відтворення власної назви максимально відповідає першоджерелу й відображає фоновий контекст власної культури, оскільки одна з відоміших римських святих Свята

Агнеса шанована як католицькою, так і православною церквами: *Lui costruì una filanda, giù al fiume, un capannone per l'allevamento di bachi, a ridosso del bosco, e una chiesetta dedicata a Sant' Agnese, all'incrocio della strada per Vivier* – А той побудував вниз по річці прядильну фабрику, під лісом ферму для вирошування шовкопряду і на перехресті, де дорога йшла на **Вів'є**, церковцю на честь **Святої Агнеси** – Тогда Бальдабью построил вниз по реке прядильню, на опушке леса – ризу для разведения шелкопряда, а на развилке **вивьерской дороги** – церковку в честь **святой Агнессы**. Однак у найновішому українському перекладі перекладачка послуговується методом транскрипції та подає її як Свята Аньезе: *Униз річкою він звів прядильню, ангар для виготовування шовкопрядів під захистом лісу, а на роздоріжжі шляху на **Вів'єр** – маленьку церковичку імені **святої Аньезе***. Якщо у перекладі першої частини перекладачка вдається до прийому одомашнення, то в другій – до очуження, оскільки повністю відтворює звучання цього жіночого імені в італійській мові.

Варто також звернути увагу на переклад назви *Vivier*. Українські перекладачі зберігають синтаксичні особливості конструкції *la strada per Vivier*, оскільки синтаксис української мови дає змогу передати її субстантивно – субстантивним словосполученням. Відмінність в українських перекладах 2010 і 2013 рр. полягає в тому, що у першому випадку перекладач подає транскрипцію назви, відтворюючи характерну для французької мови редукцію кінцевого приголосного (переклад 2010 р.), а в другому (переклад 2013 р.) її транслітерацію (*Viv'єр*). Натомість у російському перекладі дорогу названо *вивьерской*. Перекладач вдається до прийому трансформації (*дорога на Вивьер* → *вивьерская дорога*), перетворюючи вихідне словосполучення на субстантивно-ад'єктивне. Такий підхід можна пояснити тим, що в російській мові ця конструкція більш придатна для передачі атрибутивних відношень (*дорога яка?*). В італійській мові неможливе утворення відносного прийменника від географічної назви, натомість і російська, і українська мови уможливають це завдяки наявності в їхній системі суфіксів *-ск-* і *-ськ-* відповідно. Тож в українському перекладі підібрано такий відповідник аналізованої конструкції, у якому були збережені особливості мови оригіналу. У російському використано конструкцію більш типову для носіїв мови перекладу.

В окремих випадках виникають неточності при перекладі географічних назв-реалій, що зумовлює двозначність у їх прочитанні, наприклад: *Varcò il confine vicino a Metz, attraversò il Württemberg e la Baviera, entrò in Austria, raggi un se in treno Vienna e Budapest per poi proseguire fino a Kiev. Per corse a cavallo due mila chilometri di **steppa russa**, superò gli Urali, entrò in Siberia, viaggiò per quaranta giorni fino a raggi un gere il lago Bajkal...* – Він перетнув кордон біля Метцу, проїхав через Вюртемберг та Баварію, переїхав до Австрії, потягом дістався до Відня та Будапешта, щоб потім продовжити подорож аж до Києва. Верхи він проїхав дві тисячі кілометрів **російським степом**, перебрався через Уральський хребет, опинився в Сибіру, подорожував сорок днів, щоб досягти озера Байкал... – Он пересек границу возле Меца, проехал Вюртемберг и Баварию, въехал в Австрию, поездом добрался до Вены и Будапешта, а затем напрямую до Киева. Отмахал на перекладных две тысячи верст по **русской равнине**, перевалил через Уральский хребет, углубился в просторы Сибири, сорок дней колесил по ней до озера Байкал... Топонім *steppa russa* має декілька варіантів перекладу в російській мові: *Русская равнина* або *Восточно-Европейская равнина*. Слід, таким чином, перекладати не російський степ, а *Східно-Європейська (Російська) рівнина*.

Збереженню метасеміотичного рівня функціонування прецизійних елементів у цільовій мові сприяє культурна адаптація. Недотримання перекладачами такої умови призводить до втрати автентичного національного колориту, а також до появи нових відтінків значення. Це виразно простежується в українському та російському перекладах, оскільки обрані перекладачами стратегії, попри те, що є різними, або стирають культурну специфіку тексту, або залишають культурну складову незрозумілою. Так, стратегія очуження при передачі іспанського топоніму-реалії українською мовою протиставлена методу російського перекладача, що базується на принципі повної змістово-формальної відповідності першотвору: *Non è chiaro perché, ma lo aveva immaginato rotondo, così ne affidò il progetto a un architetto spagnolo che si chiamava Juan Benitez, e che go de va di una certa notorietà nel ramo **Plazas de Toros*** – Невідомо чому, але він уявляв собі її круглою і доручив такий проект іспанському архітекторові, якого звали Хуан Бенітес і який користувався певною популярністю в районі **Пласас де Торос** – Он почему-то вообразил его круглым и заказал проект испанскому архитектору Хуану Бенитесу, **построившему немало арен для боя быков**. Як зазначає Ю.А. Лобода, топонімічні реалії, що добре відомі реципієнту, в перекладі варто відтворювати способом транслітерації або калькування, а менш відомі чи взагалі невідомі потребують пояснень і коментарів [4]. Для адекватного розуміння українського перекладу наведеного уривку читачем обов'язковою умовою є наявність певних фонових знань, зокрема про те, що *пласас де торос* – місця проведення кориди, найпопулярнішої форми бою биків, яка стала традиційним іспанським видовищем. Якщо ж таких знань немає, то назва Пласас де Торос йому нічого не

скаже. Натомість варіант, поданий російським перекладачем, є прагматично адекватним, оскільки робить зрозумілим для читача зміст оніму. Однак варто зазначити, що в перекладі російською мовою *Plazas de Toros* сприймається як загальна назва (*арена для бою биків*), у той час як в українському – як власна (*Пласас де Торос*), що підкреслено і відповідним орфографічним оформленням. Варто звернути особливу увагу на відтворення цієї назви в останньому українському перекладі роману. Аналізований уривок подано тут у такому варіанті: *Хтозна чому, та йому здумалось, щоб монастир був круглий, тож проектувати було довірено іспанському архітекторові на ім'я Хуан Бенітес, котрий був певною мірою відомий серед архітекторів Пласасдель Торос, арен, де проводиться корида*. Перекладачка вдається у відтворенні слова-реалії до прийому введення дескриптивної перифрази. Вона подає транслітерацію назви реалії, але оскільки читачеві назва *Пласас дель Торос* може нічого не сказати про функціональне призначення позначуваного, то вводить також і описове пояснення (*арен, де проводиться корида*). Такий перекладацький прийом розширення вихідного тексту у перекладі слів-реалій є доволі поширеним і дієвішим, порівняно з варіантами, наведеними в попередніх перекладах. Однак варто зауважити, що транслітеруючи назву, перекладачка орієнтується не на іспанську, а на італійську мову, уточнюючи артикль (*дель* замість *де*).

Отже, основним способом відтворення власних назв в українському та російському перекладах роману «Шовк» Алессандро Барікко є транслітерація, хоча в українському перекладі іноді трапляються певні неточності, зокрема при перекладі імен католицьких святих, що значною мірою зумовлено врахуванням або неврахуванням орфоепічних особливостей мови оригіналу. В українському перекладі часті випадки неврахування перекладачем потреби наявності в реципієнта певних фонових знань для розуміння значення назви, що зумовлює й деякі недоліки в її відтворенні цільовою мовою. Однак варто відзначити, що в українському (2010 р.) та російському (2001р.) перекладах простежується послідовність перекладачів у роботі з власними назвами та назвами реалій. Натомість у найновішому українському перекладі (2013р.) немає чіткої стратегії відтворення зазначених компонентів тексту. Перекладачка намагається наслідувати особливості італійської орфоєпії, часто забуваючи про те, що події роману розгортаються у Франції та Японії, тому орієнтуватися варто було все ж на особливості цих мов для створення відповідного колориту. Зрідка перекладачі вдаються до одомашнення або навпаки – очуження онімів. У використанні цих тактик має простежуватися певна закономірність, якої в перекладах (особливо в українському 2013 року) немає, що створює враження відсутності єдиної стратегії відтворення тексту. Зіставлення стратегій українських і російських перекладачів роману «Шовк» ілюструє одну з основних проблем перекладознавства: спосіб відтворення власних назв, які, з одного боку, є важливим чинником збереження культурної специфіки тексту, і тому мають прочитуватися реципієнтом як репрезентанти відповідної культури, а з іншого, - повинні у процесі перекладу пройти адаптацію до системи мови перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барікко А. Без крові. Така історія / А. Барікко. – Харків : Фоліо, 2011. – 350 с.
2. Грек Л.В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англomовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Лариса Володимирівна Грек. – К., 2006. – 20 с.
3. Інтерв'ю з А. Барікко [Аудіозапис] / КНУ імені Т.Шевченка. – 5 жовт. – 2012.
4. Лобода Ю. Збереження прагматичного потенціалу топонімічних та історичних реалій англomовного політичного дискурсу в українських перекладах [Електронний ресурс] / Ю. А. Лобода. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Lingv/2011/Loboda%20204-209.pdf.
5. Мойсієнко А. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / Анатолій Мойсієнко. – Умань : КНУ, 2008. – 280 с.
6. Чердниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Чердниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Барікко А. Шовк / Барікко А. / пер. І. Герасим. – К. : «Всесвіт», 2010. – №5-6.
Барікко А. Шовк / Барікко А. / пер. Ю. Григоренко. – Канів : «Склянка часу», 2013 – №65.
Барікко А. Шелк / Барікко А. / пер. Г. Кисильов. – М. : «Иностранная литература», 1999. – №6.
Baricco A. Seta [Електронний ресурс] / Alessandro Baricco. – Rizzoli, 1996. – Режим доступу : <http://initaliano.ru/read/14>.

В статье приводится сравнительный переводоведческий анализ перевода имен собственных, а также слов-реалий в украинском и русском переводах романа Алессандро Барикко “Шелк”, анализируются способы и стратегии перевода вышеуказанных элементов оригинала.

Ключевые слова: имя собственное, слово-реалия, перевод, стратегия перевода, переводоведческий анализ.

The article focuses on the comparative translation analysis of the proper name and reality-words in the Ukrainian and Russian translations of the novel “Silk” by Alessandro Baricco, analyzed methods and strategies of interpretation of the mentioned original text components which are used by interpreters.

Keywords: proper name, reality-word, translation, interpretation strategy, translation analysis.